

Orta Çağ Avrupa'sında salgınlar

Doç. Dr. İnci Hot

1993 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl göreve başladığı Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı'nda 1996 yılında yüksek lisans, 2002 yılında doktora eğitimini tamamladı. 2005 yılında Almanya'da 6 ay Georg-August Üniversitesi Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Bölümü'nde gözlemci araştırmacı olarak bulundu. Tıp tarihi ve etik alanında çalışmalar yaptığı Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde görevine devam etmektedir.

Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile Rönesans'a kadar sürecek, Hıristiyanlığın yayılması ve kilisenin etkin olması ile birlikte Avrupa'da bin yıllık Orta Çağ dönemi başlamıştır. Orta Çağ'ın karanlık döneminde skolastik felsefe, din, kilise ve inançları körü körüne benimseme tavrı egemen olmuştur.⁽¹⁾ Genel olarak 500-1500 yılları arasındaki dönemi kapsayan Orta Çağ, başka bir görüşe göre 6. yüzyılda görülen Justinien vebası (543) ile 14. yüzyıldaki büyük bir nüfus kaybına neden olan Avrupa vebası salgını (1348) arasındaki dönemi kapsar.^(2,3,4) Bilimsel gelişmelerin engellendiği, bilim adamlarının kabul edilmediği Orta Çağ'ın karanlık dönemini yaşayan Avrupa, 11. ve 12. yüzyıllarda ise İslam bilginlerin eserlerinin Endülüs ve Sicilya yoluyla Latinceye tercüme edilmesiyle uyanış dönemine girilmiştir.⁽¹⁾

Orta Çağ Avrupa'sında sağlık durumu denince akla gelen ilk konulardan biri salgınlardır. Bu dönemde insanlar, daha önce hiç olmadığı kadar, bulaşıcı hastalıkların oluşturduğu salgınlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Tarih boyunca hastalık ve ölümleri etkileyen faktörler arasında; tarım toplumlarının gelişmesi ile insanların hayvanlardan geçen hastalıklardan etkilenmesi, yerleşik sisteme geçiş sürecinde temiz su bulma güçlüğü, farklı bölgelerde yaşayan insanların iletişiminin artması ve kentlerin kurulmasıyla insanların bir arada yaşanması sonucu gelişen büyük salgınların olduğu görülmektedir.⁽⁵⁾ İnsanların hijyen koşullarının kötü olması, bakımsızlık, surlarla çevrili Orta Çağ şehirlerinin çok kalabalık oluşu,

kötü idare, batıl inançlar, savaşlar ve beraberinde gelen ahlâki çöküntüler salgın hastalıklar için uygun bir zemin hazırlamıştır.⁽⁶⁾ Avrupa'da yaşayan insanlar, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde ruhlarını kurtarmak için beden temizliğini ihmal ederlerdi. Evlerinde banyo, helâ ve su bulunmazdı. Oysa İslam dünyasındaki şehirler havadar ve temiz olup burada yaşayan insanlar hamamları bedenlerini temizlemek için kullanıyorlardı.^(2,3,7) Bernard de Gordon'un (1307) eserinde bahsettiği Orta Çağ'daki sekiz hastalık; hıyarcıklı veba, akciğer tüberkülozu, epilepsi, uyuz, erizipel, şarbon, trahom ve cüzzam bulaşıcı olarak kabul edilirdi. Orta Çağ'ın büyük salgınları arasında kara ölüm ve frengi, cüzzam, St. Anthony ateşi (ergotizm), skorbüt, dancing mania (epidemik korea), bir tür grip olan terleme hastalığı vardı.⁽⁶⁾ Birçok bulaşıcı hastalık Avrupa'ya Haçlı Seferleri ile taşınmıştır.⁽⁶⁾

Veba

Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne neden olan etkenlerden biri; salgın hastalıkların, vebanın yaptığı tahribattir.⁽⁹⁾ Emil Littre, veba adının birçok epidemik hastalık için kullanıldığını, bu adın aslında sadece Doğu salgını (Peste d'Orient) ya da hıyarcıklı (bubonik) salgın için kullanılması gerektiğini söylemiştir. Kara ölüm olarak bilinen vebanın ilk olarak İsa'dan 320 yıl kadar önce Filistin'de görüldüğü tahmin edilmektedir.⁽¹⁰⁾ Vebanın tarihte yol açtığı pandemilerden ilki Bizans-Konstantinopolis'te görülmüştür. 542 yılında Mısır'da başlayan bu salgın, ticaret yollarını izleyerek Sus ve Konstantinopolis üzerinden İrlanda'ya kadar yayılmıştır. 6. yüzyılın Romalı yazarı Procopius, bir

eserinde, etkisi üç yıl süren bu salgın sırasında Konstantinopolis'te günde 5-10 bin kişinin hayatını kaybettiğini belirtmiştir.⁽¹¹⁾ Hastalığın kuzeybatı Avrupa'ya kadar yayıldığı, ancak dağınık ve küçük köylü topluluklarının çok fazla zarara görmediği tahmin edilmektedir.⁽⁵⁾ 770'li yıllara kadar Avrupa'da başka hıyarcıklı veba salgınları yaşandıysa da, sonraki 600 yıl boyunca başka salgın görülmemiştir. Justinien zamanında görülen ilk salgın gibi ikinci salgın da Doğu'dan yayılmıştır. *Büyük Veba Salgını*, *Kara Ölüm* ya da *Kara Veba (Black Death)*, olarak bilinen bu salgına yersinia pestis adı verilen bir bakterinin yol açtığı düşünülmektedir.^(8,12,13) 1330'larda dünya ikliminin değişimi ile sıcak ve kuru rüzgârların bakteri, pire ve hayvanları Moğolların yerleşim alanına sürmesiyle, hastalık etkenleri Asya ve Avrupa'da yayılma fırsatı bulmuştur.⁽¹²⁾ 1331'de Çin'e ulaşan salgın, ticaret yolları ve Moğol orduları aracılığı ile 1346'da Kırım'daki Ceneviz kenti Kefe'de yayılmıştır. Kefe şehrini kuşatan Tatarlar, direnişi kırmak için vebadan ölenlerin cesetlerini mancınıkla şehre attılar. Hastalıktan kurtulmak için Kefe'den kalyonlarla kaçan Cenevizliler salgını Avrupa'ya taşımıştır.⁽⁸⁾ Hastalık 1347 Aralık ayını takip eden 18 ay içinde İtalya nüfusunun % 60'ının hayatını kaybetmesine neden olmuştur.⁽⁹⁾ Salgın 1347 yılı sonunda Akdeniz üzerinden güney Fransa'ya, bir yıl sonra da kuzey Fransa ve güney İngiltere'ye ulaşmıştır. Grönland'a kadar ilerleyen hastalık, daha sonra doğuya yönelerek 1350 yılı Aralık ayında Moskova'ya varmıştır.^(5,13) Pandemi, 1353 yılında tüm Avrupa'da yayılmıştır.⁽¹²⁾ 1350-1536 yılları arasında ortalama on yılda bir Avrupa'da farklı yerlerde salgınlar yaşanmıştır.^(5,11,13)

Orta Çağ'da sefaletle tanışan Avrupa'da ekim yapılamadığından kıtlığa bağlı ölümlerin artması, nüfusun azalmasına neden olmuştur. 1348 yılında Avrupa'da büyük bir nüfus kaybına neden olan, 60 milyon kişinin hayatını yitirmesine yol açan vebanın nedeni hakkında değişik görüşler vardır. Moğol yayılması ile Kırım'dan, Türkler ile Anadolu'dan başlayan biyolojik denge bozulması hastalığın başlamasına neden olsa da, bunu o günün koşullarında sonuçları ile değerlendirmek mümkün değildi. Kilise hastalığı bozulan ahlaka karşı tanrının bir cezası olarak görürken, aristokratlar köylülerin itaatsizliğini neden olarak gösteriyordu. Hastalığın sebepleri arasında; dünyanın sonunun geliyor olması, yıldızların hareketi ile Yahudilerin, Hıristiyanların kuyularına zehir atarak hastalığı yaymaları da gösterilmektedir. Bunun sonucu Yahudilerin cesetleri şarap fıçılarında Ren nehrine atılıyor, diri yakılıyor veya evlerinin kapı ve pencereleri örülerek ölüme terk ediliyorlardı.⁽⁶⁾ 14. yüzyıldaki veba salgını insanların yaşamını altüst etmiştir. Salgınlar toplumda kargaşa ortamı yaratmıştı.⁽⁵⁾ İnsanların vebadan kırıldığı bu dönemde alınan önlemler çok azdı.⁽⁶⁾ Salgın kısa sürede aileleri yok etti ve büyük acılar içindeki toplum büyük bir çözülme yaşandı.⁽⁵⁾ Bazıları bulunduğu yerden uzaklaşmayı planlarken bazıları kaderine razı olmayı seçiyordu.⁽⁷⁾ Avrupa'da kötü beslenen halk mikroba direnç gösteremiyordu.

Diğer taraftan farelerin bulunduğu toprak evlerde yaşayan yoksul halkın kaçacak maddi gücü olmadığından vebadan daha çok kırılıyordu.⁽¹²⁾ Ölü yakınları cesetlerden uzak durmayı tercih ediyorlardı. Korku içindeki din adamları dini vazifelerini yapabilmek için ölülerin yanına bile yaklaşamıyorlardı.⁽⁶⁾ Bu süreçte dinsel görevler terk edildi; kiliseler açıldı ancak günah çıkarma yapılmıyordu. Buralarda cesetler veya ölü kemikleri toplanıyordu.⁽⁸⁾ Veba hastalığı çok sayıda din adamının da ölümüne neden oldu. Hastalık kilisenin otoritesini de etkiledi. Halk din adamlarının salgınlar karşısındaki acizliğine tanık oldu.⁽¹²⁾ Hastalık ve salgınlar görüldükleri dönemin sosyokültürel ve ekonomik koşullarından etkilendikleri gibi, bu koşulları da etkilediler.⁽¹³⁾ Veba sonucu yaşanan ölümlerin yol açtığı nüfus kaybı, toplumsal dengeleri altüst etti. Kentlerdeki nüfus kaybı, köy ve kent arasındaki ekonomik ilişkileri değiştirdi.⁽⁷⁾ Salgınların neticesinde nüfusun azalması ile ücretler arttı, feodalizm yıkıldı. Köylerde yaşanan toplu ölümler nedeniyle 13. yüzyılda görülen işsizlik sona erdi. Nüfusun azalması sonucu yeni arayışlara giren Avrupalı tüccarlar Asya'ya, Afrika'ya ve "yeni dünya"ya müşteri bulmak için gittiler. Avrupa, 13. yüzyıldaki nüfusuna ancak 16. yüzyılda ulaşabildi.⁽¹²⁾

Salgınlar, oluşturdukları toplumsal, ekonomik değişimlerin yanı sıra hekimliği de

Orta Çağ Avrupa'sındaki salgınlar hekimliği de etkiledi. Tıbbın yaşananlar karşısındaki acizliği, insanları rasyonellikten ve bilimsel yöntemlerden uzaklaştırdı. Hekimler uzun dualar, muskalar, baharatlar ve kan akıtma şeklinde veba reçeteleri dağıttılar, bununla birlikte hastalarını tedavi ederken hayatlarını da kaybettiler. Hastalığın tıbbi tedavisi yoktu; yapılabildiği kadarıyla cesetler kaldırılmaya çalışılıyor ve hastalığın görüldüğü evler, içlerindeki insanlarla birlikte tahtalar ile örülüyordu...

etkilediler.^(11, 12, 14) Veba hastalığı hekimlerin itibarını kaybetmesine neden oldu. Tıbbın yaşananlar karşısındaki acizliği, insanları rasyonellikten ve bilimsel yöntemlerden uzaklaştırmıştı.⁽⁹⁾ Hekimler uzun dualar, muskalar, baharatlar ve kan akıtma şeklinde veba reçeteleri dağıttılar, bununla birlikte hastalarını tedavi ederken hayatlarını da kaybettiler.^(7, 12) Hastalığın tıbbi tedavisi yoktu; yapılabildiği kadarıyla cesetler kaldırılmaya çalışılıyor ve hastalığın görüldüğü evler, içlerindeki insanlarla birlikte tahtalar ile örülüyordu.⁽⁵⁾ Salgınlar karşısında çaresiz kalan halk; büyü, sihir ve efsunların yanı sıra azizlerden de yardım umuyordu. Bu süreçte Aziz Roch ve Sebastian'ın vebaya, Aziz Yunus'un (Job) cüzama şifa getirdiğine inanılıyordu.⁽¹⁰⁾ Bu dönemde hekimler kendilerini çürümekte olan cesetlerin ve şişliklerdeki akıntının kötü kokusuna karşı gaga şeklindeki kısmına sirke ve güzel kokulu süngerler yerleştirdikleri maskeler ve kıyafetlerle kendilerini korumaya çalışıyorlardı.⁽⁹⁾ Avrupa'daki birçok şehirde belediye hekimleri, ölü kaldırıncılar, mezar kazıcılar, ev bekçileri ve tütsücülerden oluşan bir grup, salgın hastalıkla mücadele için ticareti yasaklama, hastaları tecrit etme, ölüleri gömme, evleri ilaçlama, sokak kapatma, işbirliği etmeyenleri tutuklama ve işkence etme ile özel mülk yakma yetkisine sahiptiler. Fakat bu görevlerin çoğu yerine getirilemedi. Sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve açılan kurumlar, hastalığın ilerlemesini Avrupa'da tamamen yok etmese de durdurdu.⁽¹²⁾

Salgınlar, koruyucu sağlık düşüncesinin ve bu konuda verilecek hizmetlerin yapılmasına da öncülük etmiştir. Karantina örgütlerinin kurulması 14. yüzyılda veba salgınları ile başlamıştır. Hastalıkla mücadele için toplumsal önlemlerin önemi fark edildi ve düzenlemeler yapıldı. Venedik ve diğer kıyı şehirlerinde alınan sağlık önlemleri arasında; evlerin havalandırılması, buharla dezenfekte edilmesi, enfekte olduğu şüphesi taşıyan her türlü eşyanın yakılması gibi tedbirler vardı.⁽⁷⁾ Almanya ve İtalya'nın zengin kesimlerinde soylu ve tüccar kesim, sağlık heyetleri ve veba evleri kurdular, karantina uyguladılar, vebanın yol açtığı tahribatı değerlendirmek için ölü kayıtları tuttular. Zenginler villasında, alt sınıftan hastalar kalabalık hastanelerde yirmi ile seksen gün arasında değişen sürede tecrit ediliyordu. Hekimler hastalığın kendisine bulaşacağı korkusu ile hastanelerden uzak durup daha alt bir sınıf olarak görülen, hastanede kalan cerrahlara yapılması gereken tedaviyi sokaktan bağıarak anlatıyordu.⁽⁸⁾ Venedik'te 1348 yılında kurulan sağlık komisyonunun ölümlerin özel yöntemle kaldırılması, sokaklarda cesetlerin bırakılmaması, dışarıdan gelen yolculara karşı alınması gereken önlemleri denetlemek görevleri arasındaydı. Salgınlarla mücadelede

bazı sınırlamaların gerekliliği anlaşıldı.⁽⁷⁾ 1377 yılında Adriyatik yoluyla Venedik'ten gelen göçmenler Ragusa'da (bugünkü Dubrovnik/Hırvatistan) tecrit edildi. Deniz yoluyla gelen yolcuların kent ve limanın uzak bir yerinde önce 30, daha sonra bu sürenin yeterli olmayacağı gerekçesiyle 40 gün boyunca kalmaları zorunlu hale geldi. Bu uygulamadan İtalyanca kırk anlamına gelen quaranta sözcüğüne dayanılarak karantina kelimesi kullanılmaya başladı.⁽⁶⁾ Karantina uygulaması İtalya limanlarında başlayarak tüm Avrupa'ya yayıldı.⁽¹³⁾ Halk sağlığı önlemlerinin gelişmesi Orta Çağ tıbbının olumlu yanlarından biriydi.⁽¹¹⁾ Vebanın ve yol açtığı tahribat, 14. yüzyıl sanatını da etkilemiştir. Hastalığın epidemik formunun tanımlanması Boccaccio, Procopius, Samuel Pepsy gibi tıp dışı yazarlar tarafından daha başarılı yapıldığı düşünülmektedir.⁽¹⁰⁾ İtalyan yazar ve şair Giovanni Boccaccio "Decameron" isimli eserinde 1348 yılında Floransa'da ortaya çıkan veba salgını anlatmıştır. Boccaccio da bu süreci Tanrının bir gazabı ve yıldızların etkisi olarak değerlendirmiştir.^(10, 11, 15, 16) Günümüzde kemirgenler aracılığı ile doğal yollardan bulaşan vebanın görülmeye başladığı tek ülke Avrupa'dır.⁽⁵⁾

Cüzzam

Tüm salgınlar için veba (taun) kelimesinin kullanıldığı gibi, Orta Çağ'da cüzzam kelimesi de sedef ve egzama gibi enfeksiyöz olmayan deri hastalıkları için de kullanılmaktaydı. İbrani, Yunan ve Romalılar tarafından bilinen bu hastalık Kuzey Avrupa'da 6. ve 7. yüzyıllarda görülmeye başlandı. 13. ve 14. yüzyıllardaki korkunç artışın nedeni haçlı seferleri sırasındaki halk hareketlerine bağlanıyordu.^(6, 8, 9, 17) Cüzzamlı kişiye uygulanan tedbirler tecrit ve damgalama şeklindeydi.^(5,17) Cüzzam ve diğer salgın hastalıklarda hekimlerin umarsızlığı karşısında kilise hastaları ve çevresini korumak için, onları toplumdan ayırma işinde öncülük etti.^(8,9,11) Böylece Avrupa'da salgınlar nedeniyle koruyucu hekimlik alanında küçük bazı adımlar atılmış oluyordu. Tevrat ve deneyimler cüzzamın bulaşıcılığı ve hastaları ayırmak gerektiğini sonucuna götürmüştü.⁽¹¹⁾ Cüzzamlıya toplumdan ayırmak için bir veda töreni yapılırdı ve sonunda papaz tarafından cüzzamının uyacağı yasaklar okunurdu; halka açık kuyulardan su içmemek, çocuklara dokunmamak, kiliseye gitmemek... Orta Çağ hekimleri cüzzamı cinsel ilişki ile geçen bir hastalık olarak tanımlamışlardır.⁽¹²⁾ Cüzzamlılar mülkleri üzerindeki haklarını kaybederler, Hıristiyan mezarlığına gömülemezlerdi. 13. yüzyılın ortalarında Londra ve Paris sokaklarında cüzzamlıların dolaşması yasaklandı.⁽¹²⁾ Kötü bakışlarıyla kaynakları kirlittikleri ve salgınlara neden

oldukları öne sürülerek fakir hastalar, Fransa'da 1309, 1316 ve 1321 yıllarında, Almanya'da ise Aachen'da 1321'de batıl inancı halk grubu tarafından canlı canlı yakılmışlardır.⁽¹⁷⁾ Orta Çağ'da cüzzamlı kişi toplumdan dışlanarak bir çeşit ölüm mahkûmu olarak başıboş dolaşmakta, açık arazide kulübede yalnız yaşamaktaydı. Cüzzamlılar sağlıklı olanları uyarmak amacı ile çan, zil, istediklerini işaret etmek için sopa, su matarası ve sadaka çanakları taşımaktaydılar. Hasta kişilerin farklı giyinmesi mecburi idi.^(8, 9, 12) Heine, "Lüneburger Chronik" adlı eserinde bu durumu şöyle tasvir etmiştir: "Yaşayan ölüler, yüzlerini bir başlıkla kapatarak baştan ayağa kadar örtünmüş bir şekilde ortalıkta bir ileri bir geri dolaşır, ellerinde Lazarus çanı adı verilen bir çanla gelişlerini tam zamanında haber vererek insanları yollarından çekilmeleri için uyarırlar".⁽⁶⁾

Avrupa'da cüzzamın arkasında bıraktığı hastaneler olmuştur. Cüzzamlılar için toplanan bağışlar ile bu hastaneler diğer hastaları da bakabilecek kadar kalkınmıştır. 4. yüzyılda cüzzam hastanesi Konstantinopolis'te Zodicus isimli bir cüzzamlı tarafından yaptırılmıştı.⁽¹²⁾ Hastalığın yayılması ile Katolik kilisesi cüzzamlıların hayır dualarını almaları ve Hazreti İsa'nın rızasını kazanmak için zengin soylulara bu hastaneleri açmalarını önerdi.^(7, 12) Cüzzamlılar önceleri şehir surları dışında basit kulübelere yaşarken sonra manastır benzeri yerlere kapatılmıştı. 12. yüzyıldan sonra belli bir hastane tipi gelişti. Buraların ihtiyacı kilise tarafından karşılanıyordu. Din adamlarının yönettiği ve kırsal alanda kurulan bu yerlere cüzzam şüphesi olan herkes kapatılıyordu. Şüpheliler başlangıçta hasta olup olmadıkları konusunda izlenmekteydi. İzleme görevi önce kilise sonra da kent yönetiminin belirlediği tıbbi komisyon tarafından yürütülürdü. Ancak son kararı şehirdeki yüksek rütbeli papaz vermekteydi.⁽¹⁷⁾ 13. yüzyılda hastalığa karşı Avrupa kentlerinde 220 adedi ise İngiltere ve İskoçya'da, 2 bin adedi ise Fransa'da olmak üzere toplam 19 bin cüzzamlı evi açılmıştı.^(6, 12) 1871 yılında Hansen tarafından keşfedilen *Mycobacterium laprae* mikroorganizmının neden olduğu cüzzam, Avrupa'da 15. yüzyılda ortadan kalkmıştır.^(5, 9)

Frenge

Frenge'nin ilk ne zaman ortaya çıktığı tartışmalıdır. Doğuda, hastalığın eskiden beri var olduğu kabul edilirken Batı'da Avrupa'ya Amerika'dan geldiği iddiası genel kabul görmektedir. Bu teoriye göre Frenge hastalığı Avrupa kıtasına 1493 yılında Christophe Colomb ve adamlarının Batı Hint Adaları'ndan Haiti'yi ilk ziyaretleri ile gelmiştir. Hastalık bu tarihten sonra 50 yıl boyunca

bir epidemiyeye yol açmıştır. Colomb'un oğlu Ferdinand, 1509 yılında yazdığı biyografide, Haiti adasında yaygın olan bu hastalığın babasının gemicilerinde de görüldüğünü bildirmiştir. İspanyol kadın ve askerlerine bulaşan hastalık askerler aracılığı ile tüm Avrupa'ya yayıldığı düşünülmektedir. Hekim ve şair Girolamo Fracastoro, 1530 yılında yazdığı *Syphilis sive morbus gallicus* adlı şiirinde, *syphilus* kelimesi ile hastalığı ilk defa isimlendirmiştir.^(16, 18) Hastalığa, geldiği düşünülen olası kaynağına göre isim verilmekteydi. İspanya'da "Hispanola hastalığı", Napoli'de "İspanyol hastalığı" ve "Fransız hastalığı", Fransa'da "İtalyan hastalığı" olarak isimlendirilmiştir.⁽¹⁸⁾ 15. yüzyılda fuhuşun yaygın olması nedeniyle Avrupa'da hastalık yayılma imkânı bulunmuştur.⁽⁷⁾

13. yüzyılda Romalıların hamam gelemeyeği Avrupa'da revaçta idi. Umumi hamamlar hem yıkanıp temizlenen, hem eğlenilen, hem de insanların cinsel açlıklarını giderdikleri yerlerdi. Ancak frenginin yaygınlaşması sonucunda insanlar hastalık korkusu ile hamama gitmeye cesaret edemedi ve buralar 15. yüzyıldan itibaren kapatıldı.^(2, 3, 12) Almanya ve İsviçre frengililerin hanlara ve umumi hamamlara girmesini yasaklamıştı. Paris'te hasta yabancıların şehri terk etmeleri, yoksa idam edilecekleri bildirilmişti. Hekimler veba ve diğer salgınlarda yaptıkları gibi frengi tedavisinden de uzak durdular. Hekimler "vücutun en bayağı ve utanılabilir yerinde ortaya çıkan" bir hastalıkla işleri olmadığını söyleyerek bu hastalarla ilgilenmediler. Frengililerin tedavisi berberler, cerrahlar, şarlatan hekimler, sahte ilaç ve civa satıcılar tarafından yapıldı. Cüzzam, uyuz gibi cilt hastalıklarında kullanıldığı için frengi tedavisinde de civayı merhem veya buharından yararlanarak kullandılar. 1550'de hastalık etkisini büyük ölçüde yitirdi.⁽¹²⁾

Orta Çağ'da görülen diğer bulaşıcı ve salgın hastalıklar

Çiçek hastalığı 6. yüzyılda Avrupa ve Yakındoğu'da iyi bilinen bir hastalıktı. Yüzyılın sonunda Arabistan'da salgın yapan hastalık Avrupa'ya yayılıp, 570 yılında İtalya ve Fransa'da, 581'de Tours'da görülmüştür. "Pestilentia Faucium" adı verilen hastalık, aynı yıllarda Roma'da da bir salgına neden oldu. Fransa ve İtalya'da tahribata yol açan Asya ve Afrika menşeli hastalığın 11, 12 ve 13. yüzyılda Avrupa'da yaptığı salgınların nedeni Filistin'den dönen Haçlılar ve Hıristiyan hacılardır. Çoğunlukla kızıl, suççeği ve frengi ile karıştırılmıştır. Çok uzun yıllardır bir tür doğal bağışıklama olan sağlam kişilerin çiçek hastasının deri döküntüleri ile yapay olarak hastalandırıldığı yöntemi; Çinliler, Hintliler

İranlılar ve doğu Afrika halkları kullanmış olmasına karşın Avrupalı hekimler bu yöntemi kullanmamışlardır.⁽¹¹⁾ 9. yüzyılda görülen St. Anthony hastalığı-ergotizm (kutsal ateş) el ve ayaklarda sancılara sebep oluyor, nihayetinde bu uzuvlar kangren olup kaybediliyor ve ölümle sonuçlanıyordu.^(2, 3, 9) Bu hastalık, 922 yılında Fransa'da 40 bin kişinin hayatını kaybetmesine yol açtı.⁽⁵⁾ 1128-1129 yıllarında Fransa, Almanya, Hollanda ve Fransa'yı kapsayan salgına neden olan hastalık, kaynakların ifadesine göre 857-1486 yılları arasında 37 salgın yapmıştır.⁽¹¹⁾ Hastalık, bitkilerin ekimi ve depolanması sırasında ortamın nemli olması sonucu tahıllardan, özellikle çavdardaki mantardan kaynaklanıyordu.^(5, 9) Orta Çağ'da toplumsal histeriler yaşanmıştı. Dance Maniaque (St. Guy Dansı) olarak bilinen bu tablonun, kolektif konvulsiyon histerisi olduğu belirlenmiştir.⁽¹⁰⁾ Şehir meydanlarında el ele veren kadın, erkek, çocuk ve yaşlılar, kuvvetten düşünceye kadar dans ederlerdi.^(2, 3) Dancing mania salgınları 14-16. yüzyıllarda görüldü.⁽¹⁰⁾ Hastalık Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve kuzey Fransa'yı etkisi altına aldı.⁽⁹⁾ Orta Çağ'da delilik bir hastalık olarak kabul edilmemekteydi. Hastalığın nedeni insanların şeytanlar tarafından ele geçirilmiş olmasıydı. Bu durumları hastalık olarak kabul edilmediğinden bunlarla papazlar ilgilenmekteydi. Dua okunan, mukaddes su serpilen, efsunlanan bu kişiler nihayetinde iyileşmezlerse yakılırdı.^(2, 3) İngiltere'ye yayılan Sudor Anglicus (İngiliz terleme ateşi) 1485 yılında Bosworth Meydan Savaşı sonrası ortaya çıktı. Günler içerisinde ölüme neden olan bu hastalık genellikle çocuk ve yaşlı kadınlardan çok güçlü erkeklerin ölümüne sebep olmaktadır. Günümüzde bir tür tifüs olduğu ileri sürülen hastalık, ikinci kez 1507-1517 arasında görüldü ve 1529'da yaptığı salgın tüm Avrupa'yı etkiledi. Kuzey Avrupa'da terleme hastalığı yaptığı salgından sonra birden ortadan kayboldu.⁽⁹⁾ Kolayca ve hızla değişebilen virüsün yeni türlerinin ortaya çıkmasına neden olduğu grip, 1173-1427 yılları arasında Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda ve İtalya'da salgınlara neden olmuştur.⁽¹¹⁾ Hava yoluyla bulaşması nedeniyle kolayca yayılan hastalık, 16. yüzyılda ve sonrasında da salgınlara neden oldu.⁽⁵⁾ Tifüs salgınları tarihte daima savaşlar, kıtlıklar ve yıkımlar sırasında ortaya çıkmıştır. Orta Çağ'da da yıkanma alışkanlığı olmadığından herkes pis ve bitliydi. İspanyolların bedende oluşturduğu mor lekeler nedeniyle "tabardillo" veya "küçük perde" adını verdiği tifüs, Kral Ferdinand Kurtuba'yı kuşattığında 17 bin askerin ölümüne neden olmuştu. Skorbüt, Orta Çağ'da Haçlıların çok acı çektiği hastalıklardan biriydi. Özellikle 1500-1800 yılları arasında binlerce insanın ölümüne neden olmuştur.⁽¹¹⁾ Yavaş ilerleyen ama etkisi büyük olan bu hastalık, özellikle 1600'lü

yıllardan sonra uzun deniz yoluna çıkan gemicilerde çok görülmüştür.⁽⁵⁾

Orta Çağ boyunca Avrupa'da insanlar sözünü ettiğimiz birçok bulaşıcı hastalıkların oluşturduğu salgınlarla mücadele ettiler. Salgınlar, nüfus kaybı ile birlikte ekonomik ve sosyal açıdan toplumda büyük bir tahribata neden olurken; bulaşıcılık fikrinin gelişmesi, toplum sağlığı alanında yeni politikaların oluşturulması ve bakım hizmetleri veren kurumların açılması gibi noktalarda koruyucu sağlık hizmetlerinin gelişmesine yönelik atılan adımlarda ön ayak oldu.

Kaynaklar

- 1) Bayat A H. *Tıp Tarihi. Merkez Efendi Tıp Derneği, İstanbul, 2010, s.165.*
- 2) Atabek E M, Görkey Ş. *Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi. İ.Ü. Tıp Fakültesi Yayınları. İstanbul, 1998, s.196-198, 231-238.*
- 3) Atabek E M. *Orta Çağ Tababeti. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları Rektörlük No:2272, Dekanlık no:42, İstanbul, 1977, s.35-37, 66-72.*
- 4) Demirhan A. *Kısa Tıp Tarihi. Bursa Üniversitesi Basımevi, 1982, s.46-50*
- 5) Ponting C. *Dünyanın Yeşil Tarihi. Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü. Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2008, s.242-266.*
- 6) Garrison F H. *An Introduction to History of Medicine. W.B.Saunders Company, 1929, p.178-192.*
- 7) Aydın E. *Dünya ve Türk Tıp Tarihi. Güneş Kitapevi, Ankara, 2006, s.95-104*
- 8) Lyons A S, Petrucelli R J. *Medicine An Illustrated History. Harry N. Abrams. New York, 1978, p.337-351.*
- 9) *Tıp Tarihi. Ed: P. Lewis, Çev: N. Gündücü, Roche, 1998, s.60-65.*
- 10) Arda B. *Batı Orta Çağı'nda Hastalık Kavramı. Güneş Kitapevi, Ankara, 1997, s.60-78.*
- 11) Eren N. *Çağlar Boyunca Toplum Sağlık ve İnsan. Ankara, 1996, s. 214-215, 224, 420-439.*
- 12) Nikiforuk A. *Mahşerin Dördüncü Atlısı. Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi. Çev: S. Erkanlı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.49-146.*
- 13) Ersoy T. *Tıp Tarih Metafor. Öteki Yayınevi, Ankara, 1996, s.68-113.*
- 14) Sclossberger H. *Kriegsseuchen. Historischer Überblick über ihr Auftreten und ihre Bekämpfung. Jena Verlag von Gustav Fischer, Germany, 1944, s.17-23.*
- 15) Robinson V. *The Story of Medicine. Newyork, 1943, p. 232.*
- 16) Schreiber W, Mathys F K. *Infectio. Infectious diseases in the History of Medicine. Roche, 1987, p.11, 57.*
- 17) Niedermeier H. *Soziale und rectliche Behandlung der Leprosen. Aussatz Lepra Hansen Krankheit. Ein Menschheitsproblem im Wandel. Kataloge des Deutschen Medizinhistorischen Museum Ingolstadt, 1982, s.76-85.*
- 18) Incedayı CK, Pektaş C. *Modern Sifoloji, Teşhis ve Tedavi. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No.376, 1-6.*